

Summary

VARIETY OF COURSES OF STUDY AT OUR UNIVERSITIES AND THEIR PRACTICAL CONNOTATION

Dane Pejnović

Education of geographers is being performed at eight faculties, i. e. universities in Yugoslavia; in Ljubljana, Zagreb, Sarajevo, Belgrade, Novi Sad, Skopje and Priština. The existing courses of study of geography at the degree-granting educational institutions in the above mentioned centres are characterized by numerous differences. Besides those in the total fund of lessons and in the number of the teaching groups, i. e. courses, we also find an uneven representation of the particular spheres of geography (physical, social, regional geography) and, especially, of the representative professional courses of lessons such as Regional Geography of Yugoslavia and Teaching Methods of Geography. Particularly indicative are the differences in (non) representation of the courses of lessons of the geographical theory and of the methodology, then of the con-

temporary quantitative methods and of the applied geography.

Although the mentioned differences are partly the consequence of inherited objective conditions and of the different approaches to the conception of the profession dependent on these conditions, they are, first of all, a reflection of the persistence and inertness of the mother faculties and their slow adaptation to the requests of the time.

One of the immediate repercussions of that state shows itself in a difficult transit of the students of geography when continuing their studies at other universities (ex. when passing corresponding differences of examinations). A much bigger and farther-reaching negative consequence results from the formation of the generations of personnel coming from so different courses of study, what not only animates some disintegration tendencies to the decline of the position and reputation of geography in society. According to that, the more coordinated study courses of geography, as the result of cooperation and coordination of the professional organizations, faculties and universities, are one of the essential hypotheses of the more positive development of our profession.

Jozo BOŠNJAK i Milovan PECELJ, Sarajevo

DIDAKTIČKI NEPRILAGOĐENA LITERATURA I MOGUĆNOSTI NJENE PRIMJENE U NASTAVI GEOGRAFIJE

Da bi pravilno odredili mjesto i značaj didaktički neprilagođene literature i mogućnost njene primjene u nastavi geografije, prethodno moramo sagledati zadatke nastave geografije u teoriji i praksi. Didaktički neprilagođena literatura, odnosno literatura koja nije u direktnoj vezi sa trenutno važećim nastavnim planom i programom određene vrste škole, od bitnog je značaja za potpunije shvatanje i realizaciju vaspitnih i obrazovnih zadataka nastave geografije i cjelokupnog obrazovnog sistema.

Zadaci nastave geografije u teoriji i praksi

Osvrnimo se na prikaz teorijskih razmatranja nekolicine naših istaknutih didaktičara i metodičara nastave geografije, koji se odnosi na ostvarivanje postavljenih vaspitnih zadataka nastave geografije u teoriji i praksi.

Krneta, Lj., u pedagogiji detaljno razmatra osnovne komponente vaspitanja i govori o: fizičkom, intelektualnom, moralnom i estetskom vaspitanju. U poglavlju koje se odnosi na intelektualno vaspitanje, razmatra odnos intelektualnog i radnog vaspitanja i pominje ideju o politehničkom vaspitanju. U odjeljku koje se odnosi na moralno vaspitanje poseban osvrt je na: patriotizmu, proleterskom internacionalizmu, odgovornosti prema društvenoj imovini te osjećanju i smislu za kolektivni život (7, 39-80).

Pataki, S., u općoj pedagogiji u poglavlju cilj i zadaci odgoja, razmatra – posebno zadatke socijalističkog odgoja izdvajajući: fizički odgoj, intelektualni, moralni, estetski i radni i tehnički odgoj. Razmatrajući moralni odgoj, naglašava pitanje odgoja socijalističkog čovjeka izdvajajući elemente i zadatke našeg moralnog odgoja i to: istinski humanizam, odgoj jugoslavenskog socijalističkog patriotizma i odgoj internacionalizma (12, 39-50).

Šimleša, P., u poglavlju čiji je urednik, poklanja dosta prostora odgoju. Izdvaja: fizički, intelektualni, moralni, estetski, te radni i tehnički odgoj. U poglavlju – moralni odgoj (autor A. Vukasović), razmatraju se ciljevi i zadaci, sadržaj, faktori, načela, metode i sredstva moralnog odgoja. Tako se u okviru sadržaja moralnog odgoja ističu: odgoj u duhu humanizma, pripremanje za obiteljski život, odgoj u zajednici za zajednicu, odgoj u duhu patriotizma, internacionalizma i formiranje pozitivnog odnosa prema materijalnim i duhovnim vrijednostima. U okviru načela moralnog odgoja ističe: načelo svrsishodnosti, načelo pozitivne orijentacije, načelo socijalizacije, načelo aktivnosti, načelo dosljednosti i primjernosti. Kada je u pitanju estetski odgoj (autor, Z. Pregrad) ističe da ne fungira u osnovnom i srednjem obrazovanju kao predmet, međutim u okviru odgojno-obrazovnog rada postiže široku mogućnost za

ostvarivanje ovih zadataka. Tako npr. u nastavi geografije mogu pojedina likovna djela poslužiti kao osobita ilustracija za prikazivanje karakteristika i tipičnosti raznih predjela, gradova, života i rada ljudi. Ili pitanje odgoja u duhu patriotizma izražava se u ljubavi i odanosti prema svom narodu i domovini u toj mjeri da su ljudi spremni žrtvovati se za slobodu i nezavisnost. Ovo se postiže razvijanjem ljubavi prema zemlji, ističući njene ljepote, bogatstvo, kulturne vrijednosti, njenu prošlost, socijalističku stvarnost i perspektivnu budućnost (20, 77-160).

U pedagogiji čiji su autori: Teodosić, R., Prokić, B., Ničković, R. i Novaković, M., pored osnovnih odlika vaspitanja, te cilja vaspitanja u socijalističkom društvu u poglavlju koje razmatra pojedine strane vaspitanja izdvojeni su: intelektualno vaspitanje i obrazovanje, fizičko i zdravstveno vaspitanje, društveno i moralno vaspitanje, opštetechničko vaspitanje i estetsko vaspitanje. U okviru sadržine i zadataka moralnog vaspitanja izdvaja tri grupe zadataka. Prva, vaspitanje socijalističkog odnosa pojedinca prema zajednici, druga, vaspitanje socijalističkog odnosa prema ljudima i treća, vaspitanje svojstva volje i karaktera kojima treba da se odlikuje čovjek socijalističkog društva, kako prema zajednici tako i jedan prema drugome. Prvom grupom zadataka obuhvata: vaspitanje jugoslavenskog socijalističkog patriotizma i proleterskog internacionalizma i vaspitanje svjesne socijalističke discipline. Drugom grupom obuhvata vaspitanje ljubav, solidarnosti i međusobne pomoći, srdačnog drugarstva i prijateljstva. Trećom grupom zadataka obuhvata vaspitanje osobina volje i karakterakojima treba da se odlikuje čovjek socijalističkog društva. Tu spada: vaspitanje socijalističke, iskrenosti, principijelnosti, slobodnog i otvorenog kazivanja mišljenja, tačnosti, dosljednosti, smjelosti, inicijativnosti, odvažnosti, odlučnosti, upornosti, istrajnosti u savlađivanju teškoća itd. O ovom završava jedinstvom i uzajamnim odnosom intelektualnog, društveno-moralnog, opštetechničkog i estetskog vaspitanja (21, 71-125).

Jovičić, B.Ž., razmatra u metodici nastave geografije posebno: ulogu geografije u estetskom i jezičkom vaspitanju, geografiju i formiranje naučnog pogleda na svijet, nastavu geografije i moralno vaspitanje i politehničko obrazovanje u nastavi geografije. Napominje da geografija skoro u podjednako mjeri sudjeluje u umnom, estetskom i moralnom formiranju ličnosti, s tim što joj se ne može isključiti i uloga u fizičkom i zdravstvenom vaspitanju (ljubav prema prirodi, planinarenje, turizam) (6, 20-28).

Sekulović, V., posvećuje u metodici nastave geografije ovom zadatku manje prostora, međutim u poglavlju koje razmatra zadatke nastave geografije, ističe kao posljedicu reforme obrazovanja kvalitativno nove zadatke nastave geografije u pravcu usmjeravanja njenog vaspitno-obrazovnog sadržaja, ka maksimalnom aktiviranju učenika u procesu nastave, sticanju praktičnih znanja i osposobljavanju učenika da stekena znanja uspješno primjene u životu i radu. Nakon nabiranja osnovnih zadataka geografije kao nastavne discipline, napominje da nastava geografije ostvaruje i druge zadatke, zajedničke za sve predmete kao što su: razvijanje mišljenja, interesa za saznanjem, pamćenje, radne navike,

inicijative, naučni pogled na svijet, socijalističku ličnost, humani odnos prema ljudima, dostojanstvo i jugoslavenski socijalistički patriotizam. Ovo sve bez posebnog razrađivanja na adekvatnim primjerima (18, 7).

Đere, J. K., ovom pitanju posvećuje posebno poglavlje – teoretska pitanja nastavnog gradiva – gdje razmatra obrazovnu i vaspitnu sadržinu nastave geografije. Naglašava da realizaciji cilja vaspitanja nastava geografije svojim vrijednim sadržajima daje značajan doprinos. Detaljno razmatra ciljeve i zadatke vaspitanja i govori o: intelektualnom, moralnom, estetskom, tjelesnom politehničkom, radnom itd. Geografija obzirom na mnogostrukost građe doprinosi realizaciji skoro svakog zadatka. Poseban naglasak je na ulogu nastavnika, njegovog vaspitnog djelovanja i ubjeđenja, njegovog unutrašnjeg žara, iskrenosti, otvorenosti, čvrstine i čistote njegovog života i pogleda na svijet te da vaspitni rad bude svestran, planiran i stalan uz uslov da nastavnik poznaje psihofizički uzrast učenika, naročito njihove mentalne i moralne probleme, kao i krug njihova interesovanja. Autor se posebno zadržava i detaljno analizira ove zadatke kroz: vaspitanje socijalističkog patriotizma, geografiju i narodnu odbranu, političko vaspitanje u nastavi geografije, geografiju i formiranje pogleda na svijet učenika, životnu sredinu i nastavu geografije i estetsko vaspitanje. Ovi su momenti detaljno analizirani i potkrepljeni konkretnim primjerima iz geografije (5, 13-25).

Sagledavajući zadatke geografije u cjelini nameće se pitanje na koji način učenicima predočiti nastavni sadržaj geografije, kako bi on bio doveden u funkciju integralnog jedinstva svih nastavnih sadržaja. Udžbenik geografije bez obzira po kom konceptu sastavljen (klasični radni, radni razgranati), ne može sam zadovoljiti sve naprijed pomenute zadatke. Zato je neophodno u nastavnu praksu uvesti u upotrebu i didaktički neprilagođenu literaturu, kao dodatno – dopunski izvor informacija. Kod nas postoji određen broj geografskih publikacija i časopisa koji u potpunosti mogu zadovoljiti potrebe za ovom vrstom literature. Jedan od časopisa te vrste je i »Geografski list«, naučno-popularni časopis za školsku omladinu u izdanju Geografskog društva Bosne i Hercegovine.

Sadržaj lista je koncipiran tako da pored slobodnih tema prati nastavne sadržaje osnovnog i srednjeg usmjerenog obrazovanja. Raznolikoću sadržaja on značajno doprinosi ne samo ostvarivanju obrazovnih nego i vaspitnih zadataka geografije. Njegove mogućnosti nisu ograničene samo na korištenje u okviru dodatne literature za potrebe redovne nastave geografije, nego i za realizaciju izborne nastave, kao i vannastavnih djelatnosti u okviru geografije i šire. Većinu čitalačke publike lista čine učenici škola osnovnog i srednjeg usmjerenog obrazovanja Bosne i Hercegovine i ostalog uglavnom govornog srpskohrvatskog, odnosno hrvatskosrpskog jezičnog područja.

Ciljevi, zadaci i metode istraživanja

Ovo istraživanje je imalo za cilj da ispita vaspitno-funkcionalni značaj sadržaja »Geografskog lista«, te kolike su mogućnosti djelovanja sadržaja pomenutog lista na ostvarivanje: moralnog, estetskog, političkog, tjelesnog i radnog vaspitanja, kao i na posticanje kreativnih, stvaralačkih i drugih sposobnosti učenika, čitalaca lista.

U proučavanju predmeta i ostvarivanju cilja istraživanja bilo je potrebno izraditi sljedeće zadatke:

- izvršiti analizu sadržaja »Geografskog lista«
 - izvršiti teorijsko istraživanje, sa ciljem da se analizom pedagoške, geografsko-metodičke i druge relevantne literature, kojom bi se učenici trebali upoznati tokom školovanja, dobije uvid u ostvarivanju vaspitnih zadataka u nastavi geografije,
 - izvršiti empirijsko istraživanje nastavne geografske prakse koja treba da pokaže stanje ostvarivanja vaspitnih zadataka u nastavi geografije,
 - da se utvrdi zastupljenost pojedinih sadržaja iz »Geografskog lista« i ocjeni njihova vaspitna uloga,
 - izvršiti statističku obradu podataka.
- Preciznije ovim se želi:
- utvrditi nivo vaspitnih mogućnosti u nastavi geografije upotrebom »Geografskog lista«,
 - utvrditi vaspitna uloga pojedinih sadržaja iz »Geografskog lista«,
 - utvrditi jesu li pojedini tekstovi mogli konceptijski imati šire vaspitne zadatke i koje,
 - utvrditi kako i koliko često se koristi list kod učenika i
 - da se ispita mogućnost poboljšanja ostvarivanja vaspitnih zadataka upotrebom lista kao dodatne, odnosno didaktički neprilagođene literature u okviru geografskog obrazovanja.

Hipoteze od kojih se polazi

Polazeći od ciljeva i zadataka istraživanja i specifičnosti ostvarivanja vaspitnih zadataka u nastavi geografije pošli smo od sljedećih hipoteza:

- 1 - da se »Geografski list« može iskoristiti za proširivanje znanja iz nastave geografije, kako u procesu nastave, tako i u okviru geografske sekcije,
- 2 - da se obzirom na raznovrsnost sadržaja lista, mogu realizovati skoro svi zadaci vaspitanja koje pedagogija razmatra,
- 3 - da se u okviru moralnog vaspitanja »Geografski list« može iskoristiti kod učenika za razvijanje socijalističke svijesti i volje, da se kao zadatak moralnog vaspitanja razvija posebno istinski humanizam, vaspitanje jugoslavenskog socijalističkog patriotizma i internacionalizma.

Okako postavljene hipoteze nastojimo odgovarajućim tehnikama rada i metodama potvrditi. One su rezultat teorijskog proučavanja i neposrednog uvida u nastavnu praksu na području Bosne i Hercegovine.

Kako postoji više različitih metoda pedagoškog istraživanja, izbor je u ovom radu pao na klasifikacione metode T. Prodanovića. On izdvaja tri osnovne metode pedagoškog istraživanja:

- metoda analize pedagoške teorije,

- metoda deskriptivna i
- metoda eksperimentalna.

Ovom prilikom pri empirijskom istraživanju primjenjena je deskriptivna metoda. Iako je bit deskriptivne metode opisivanje pedagoških pojava, njena primjena omogućuje da se istraže uzroci, veze i odnosi izučavanih pojava, što je predmet kauzalne metode u istraživanju. Pored opisivanja, neophodno je izvršiti sređivanje istraženih pojava. Sređivanjem obradom i analizom kvantitativnih i kvalitativnih karakteristika istraženih pojava, dobit će se ne samo odgovor na postavljeno hipoteze, nego i uvid u uzroke, kao i moguća rješenja za budući rad.

Tehnike i instrumenti pri istraživanju

Osnovu ovog istraživanja činila je tehnika ankete, a od instrumenata korišteni su anketni listići. Anketna je postupak kojim se ispitanicima postavlja odgovarajuća pitanja u vezi sa istraživačkom pojavom, koja je njima poznata. Mi smo se ovdje koristili anketom kao pismenom formom. U anketnom listu pitanja su bila zatvorenog tipa, obzirom da je broj odgovora bio ograničen, a ispitanici (učenici Gimnazije »Bratstvo-jedinstvo«, Konjic) se morali opredijeliti za jedan ili više njih. Vodio se računa da broj mogućih odgovora bude dovoljan. Ovakvih pitanja bilo je pet a broj odgovora na njima četiri. Ostala pitanja bila su alternativna i od ispitanika su tražila da odgovori sa DA ili NE. Ukupan broj pitanja na anketnom listu za anketiranje učenika je 15, dok je broj ispitanika 100.

Anketa je provedena tako što su ispitanici sakupljeni na jedno mjesto i popunili anketu uz prisustvo ispitivača u sredini u kojoj rade, odnosno u školi gdje se izvodi nastavni proces. Ovakvim postupkom, koji se inače smatra neekonomičnim ali veoma pouzdanim postignuti su osnovni ciljevi ankete, osigurani odgovori svih ispitanika, postignut visok stepen objektivnosti što u drugom slučaju vjerovatno ne bi bilo moguće i izbjegnuto je bilo kakav nesporazum vezan za anketna pitanja, obzirom da se prisustvovalo kod popunjavanja listića.

Anketirani su učenici prvog i četvrtog razreda Gimnazije »Bratstvo-jedinstvo« Konjic, a od 100 anketiranih 50 učenika je bilo uključeno u geografsku sekciju. Anketa je izvršena školske 1983/84 godine. Anketni list priložen je uz rad.

Analiza ankete provedene kod učenika SC »Bratstvo-Jedinstvo« OOUR gimnazija Konjic i članova geografske sekcije »Klub mladi istraživači«

Pitanja su u anketi tako formulisana da možemo utvrditi kolika je vaspitna uloga »Geografskog lista«. Anketa je sadržala 15 pitanja i 30 zahtjeva. Na 10 pitanja se odgovaralo sa DA ili NE, dok je pet pitanja sadržalo 4 naslovna teksta iz lista-a od ispitanika je zahtjevano da zaokruže slovo ispred teksta koji su redovno koristili, odnosno da podvuku tekst koji su povremeno koristili. Svi anketirani su bili pretplatnici lista, a neki od njih i po 6 godina.

Pitanja u anketi su sadržavala naslove članaka iz lista za koji smo htjeli provjeriti, koliko se može iskoristiti, kao dodatna geografska literatura u ostvarivanju vaspitnih zadataka u nastavi geografi-

je, kao i u okviru geografske sekcije. Evo šta je ova anketa pokazala.

Pitanje koja su od ispitanika zahtjevala da zaokruže DA ili NE (tabela 1), smatrana su pozitivnim ona koja su zaokružena sa DA, dok su negativnim smatrana ona koja su zaokružena sa NE.

Rezultati ankete po pitanjima izraženi u broju i procentu (tabela 2), odnose se na pitanja koja su u anketnom listu nudila 4 teksta. Ispitanici su zaokruživali naslove tekstova koje su redovno ili ponekad koristili u nastavi.

Od 100 anketiranih ispitanika na prvo pitanje koje glasi - U »Geografskom listu« je objavljen tekst, »Uz 35-godišnjicu sjedinjavanja Istre i drugih naših područja s maticom zemljom«. Da li ste se njim koristili u cilju što potpunijeg sagledavanja problema i borbe svih naših naroda i narodnosti za pravilno postavljanje granica SFRJ.

Broj pozitivnih odgovora je 68 ili 68%, dok je 32 učenika ili 32% navelo da se tim tekstom nije koristilo. Kod drugog pitanja od koga se tražilo da li su radi boljeg upoznavanja socijalističkog zajedništva i potrebe za što većom i boljom povezanošću pojedinih dijelova naše zemlje koristili naslov u listu »Željeznička pruga Sarajevo - Ploče«, pozitivno je odgovorilo 48 ili 48%, a negativno 52 ili 52% učenika.

Treće pitanje je zahtijevalo da se kroz tekst »Geografske zakonomjernosti« ocjeni pravilno geografsko formiranje svijesti. Pozitivan odgovor dalo je 40 ili 40%, a negativan 60 ili 60% učenika.

Da li su u cilju što objektivnijeg sagledavanja opštih problema svijeta u »Geografskom listu« koristili naslov »Kako su Holandani povećavali kopnene površine svoje zemlje«, učenici su sa 64% odgovorili pozitivno, a sa 36% negativno.

Na pitanje u kome se od učenika tražilo, da li su radi boljeg razumijevanja problema iz demografije, pročitali tekst »Razmjestaj stanovništva Kine«, pozitivno je odgovorilo 64 učenika ili 64%, dok je negativan odgovor dalo 36 ili 36%.

Šesto pitanje je zahtijevalo da se u cilju dijalektričko - materijalističkog pogleda na svijet analizira tekst »Geografski omotač zemlje«. Pozitivan odgovor dalo je 52 učenika ili 52%, a negativan 48 odnosno 48% učenika.

U »Geografskom listu« je objavljen naslov »Urad sam«. Odnosio se na mogućnost samostalne konstrukcije nekih meteoroloških instrumenata (higrometar, kišomjer, anemometar). Nas je interesovalo u kojoj mjeri su radi politehničkog vaspitanja učenici koristili ovaj naslov. Pozitivan odgovor dalo je njih 24 ili 24%, a negativan 76 ili 76% učenika.

Da li su u cilju sticanja praktičnih geografskih znanja koristili u listu tekst »Razmjera ili mjerilo karte«, učenici su sa 60% odgovorili pozitivno, dok je 40% dalo negativan odgovor.

Na deveto pitanje, da li su radi ostvarivanja zadatka iz ONO i DSZ koristili naslov »Orijentacija pomoću časovnika s kazaljka«, pozitivan odgovor dalo je 72 učenika ili 72%, a negativan 28 ili 28% učenika.

Tabela 1. Rezultati ankete po pitanjima izraženi u broju i procentu

Redni broj pitanja	Broj anketiranih učenika	Pozitivno odgovorilo	%	Negativno odgovorilo	%
1	100	68	68	32	32
2	100	48	48	52	52
3	100	40	40	60	60
4	100	64	64	36	36
5	100	64	64	36	36
6	100	52	52	48	48
7	100	24	24	76	76
8	100	60	60	40	40
9	100	72	72	28	28
10	100	84	84	16	16
U prosjeku	100	57,6	57,6	42,4	42,4

Tabela 2. Rezultati ankete po pitanjima izraženi u broju i procentu

Redni broj pitanja	Broj anketiranih učenika	Koristili četiri teksta	%	Koristili tri teksta	%	Koristili dva teksta	%	Koristili jedan tekst	%
11	100	24	24	20	20	36	36	20	20
12	100	24	24	16	16	24	24	36	36
13	100	40	40	4	4	24	24	32	32
14	100	32	32	12	12	32	32	24	24
15	100	24	24	8	8	32	32	36	36
U prosjeku	100	28,8	28,8	12	12	29,6	29,6	29,6	29,6

Deseto pitanje zahtijevalo je da se ocjeni dali su se u cilju sagledavanja mjesta i uloge druga Tita u našem društveno-političkom sistemu (povodom izdavanja jspesijalnog broja posvećenog drugu Titu). Pozitivan odgovor dalo je 84 ili 84%, a negativan 16 ili 16% učenika.

No ovih deset pitanja odgovaralo se zaokruživanjem ponuđenih alternativa DA ili NE, a rezultati su u broju i procentu dati u tabeli 1. U prosjeku na prvih deset pitanja u anketnom listu od 100 ispitanika, pozitivan odgovor dalo je u prosjeku 57,6 ili 57,6%, dok je sa negativnim odgovorom (zaokružili NE) 42,4 ili 42,4% učenika. Najveći broj negativnih odgovora dat je na sedmo pitanje (76 ili u procentima 76%), dok je najveći broj pozitivnih odgovora dat na deseto pitanje, čak 84 ili 84%.

Preostalih 5 pitanja u anketi prikazani su brojno i procentualno u tabeli 2. Razlog za to je što je formulacija pitanja sadržavala četiri naslova objavljena u »Geografskom listu«, a zahtijevalo se od ispitanika da se izjasne koji su od ponuđenih naslova analizirali radi ostvarivanja pojedinih vaspitnih zadataka. Mogli su koristiti jedan, dva, tri ili pak četiri naslova, što je u tabeli prikazano. Izostala je rubrika – nijedan tekst nije korišten, jer takvih nije bilo.

U jedanaestom pitanju zahtijevalo se da li su radi boljeg razumijevanja problema zaštitite i unapređenja života sredine učenici koristili neki i koji od četiri ponuđena naslova: »Uloga šuma odnosno parkovskih površina u smanjenju čvrstih čestica u vazduhu«, »Kuhinjska so zagađivač čovjekove okoline«, »Sarajevo realizuje projekat zaštite čovjekove okoline« i »Potrošnja vode na zemlji«. Četiri teksta je koristilo 24%, tri 20%, dva 36% a jedan 20% učenika.

Da li su u cilju ONO i DSZ anketirani učenici analizirali ponuđene naslove u listu: »Pomorske granice SFRJ«, »Geopolitički i društveno-ekonomski položaj SFRJ u savremenom svijetu«, »Aerodromi u Jugoslaviji i »O Trusinskom polju«, bilo je dvanaesto pitanje. Četiri tekstaje koristilo 24 učenika ili 24%, tri 16 ili 16%, dva 24 ili 24% i jedan tekst 36 učenika odnosno 36%.

Trinaesto pitanje zahtijevalo je da li su anketirani učenici u cilju pravilnog formiranja pogleda na svijet analizirali tekstove: »Sinajsko poluostrvo«, »Foklandska (Malvinska) ostrva«, »Afrika u nesvrstanoj svijetu« i »Nove države svijeta«. Sva četiri ponuđena teksta koristilo je 40 učenika ili 40%, tri teksta 4 učenika ili 4%, dva 24 ili 24% i samo jedan tekst 32 učenika odnosno 32%.

Da li su u cilju estetskog vaspitanja analizirali u »Geografskom listu« naslove: »Nacionalni park Sutjeska«, »Hidrosistem Trebišnjica«, »Hidroenergetski i plovidbeni sistem Đerdap« i »Nacionalni park sedam triglavskih jezera«, glasilo je četrnaesto pitanje. Od 100 ispitanika, 32 ili 32% je koristilo sva četiri ponuđena teksta, 12 ili 12% tri, 32 ili 32% dva i 24 učenika ili 24% samo jedan tekst.

I na petnaesto pitanje u kome se zahtijevalo, da li su u cilju boljeg razumijevanja mjesta i uloge naše zemlje u nesvrstanoj svijetu i njene internacionalne uloge nalaizirali tekstove: »Nesvrstani u 1979«, »Nesvrstani u 1973«, »Vanuatu 101 član pokreta nesvrstanih« i »Afrika u nesvrstanoj svijetu«. Sva četiri ponuđena naslova koristilo je 24 učenika ili

24%, tri samo 8 ili 8%, dva 32 ili 32% i samo jedan čak 36 učenika ili 36%.

U prosjeku se za ostvarivanje postavljenih zadataka, sa četiri navedena teksta objavljena u »Geografskom listu«, koristilo se od 100 anketiranih 28,8%, sa tri 12%, sa dva teksta 29,6% i sa jednim tekstom 29,6 učenika.

Najveći procenat je ostvaren kod trinaestog pitanja, gdje je sva četiri teksta koristilo 40 učenika ili 40%. Najmanje su korišteni po tri ponuđena teksta i to u prosjeku 12%, a najviše po dva, odnosno jedan tekst od ponuđena četiri (29,6%), što je neznatno više od korištenja sva četiri teksta (28,8%). Najmanji prosjek ima korištenje tri teksta od četiri ponuđena. Ovo je svakako posljedica velikog procenta korištenja sva četiri teksta (40%). Slično je i sa petnaestim pitanjem (tabela 2).

Rezultati ankete provjeravanih učenika – aritmetička sredina¹

Aritmetička sredina (aritmetički prosjek) ima veliki praktični značaj, jer se gotovo sve tehnike dalje statističke obrade koje se u praksi pedagoškog istraživanja najviše upotrebljavaju, na nju nadovezuju bilo direktno ili indirektno.

U petnaest pitanja bilo je 30 zahtjeva. Učenik ili anketirani je mogao zaokružiti 30 korištenih tekstova, koje smo podijelili u 6 intervala. Obzirom da je anketirano 100 učenik, to su oni mogli zaokružiti ukupno 3 000 (30 × 100 zahtjeva).

Od mogućih 3 000 zahtjeva, koje su mogli zaokružiti svih 100 anketiranih ispitanika (učenika), zaokruženo je ukupno 2 124 zahtjeva, odnosno svaki učenik je u prosjeku zaokružio 70,8% ili 21,24 zahtjeva. Ovo je ujedno i opšti prosjek ankete. Inače se opšti prosjek ankete (21,24 zahtjeva), neznatno razlikuje od aritmetičke sredine ($\bar{X}=21,80$) za samo 0,64. Ovo ukazuje da je UZORAK dobro odabran.

$$\bar{X} = \frac{f \cdot X_i}{N} = \frac{2180}{100} = 21,80$$

\bar{X} – aritmetička sredina

f – učestalost po intervalu (frekvencija pojedinog obilježja)

X – interval

X_i – srednja vrijednost intervala (razredna sredina pojedinog razreda)

N – broj anketiranih učenika

– zbir

Rezultati ankete provjeravanih učenika dati su u tabeli 3.

¹ Označava se u literaturi sa M, S, SV. Kod nas najčešće se koristi oznaka za aritmetičku sredinu (X), pa je i mi koristimo u ovom radu

Tabela 3. Intervali (X), učestalost po intervalu (f) i srednja vrijednost intervala (X_i)

X	f	X _i	(f · X _i)
25-29	32	27	864
20-24	32	22	704
15-19	36	17	612
10-14	0	12	0
5-9	0	7	0
0-4	0	2	0

Broj anketiranih učenika N = 100 (f · X_i) = 2 180

Naravno da bi ovi pokazatelji bili oskudni bez saznanja o prosječnom variranju u korištenju zahtjeva, odnosno o prosječnom variranju u korištenju zahtjeva, odnosno o prosječnom odstupanju. Za to je bilo potrebno izračunati *standardnu devijaciju* (6), koja se najčešće upotrebljava i ima najveće teoretsko značenje. Pogotovu je ovdje neophodna jer se radi o generalizaciji podataka s uzorka na osnovni skup. U svojoj biti standardna devijacija polazi od odstupanja pojedinih razrada od aritmetičke sredine (X), koji se kvadriraju, zbir kvadrata podjeli sa ukupnim brojem anketiranih (N), te se od dobivene vrijednosti izračuna drugi korjen (tabela 4)

Odredimo standardnu devijaciju oslanjajući se na tabelu 4, primjenjujući formulu:

$$\sigma = \sqrt{\frac{\sum f x_i}{N}} = \sqrt{\frac{1696}{100}} = 4,11$$

σ – standardna devijacija

f – frekvencija

x_i – kvadrat odstupanja svakog pojedinog razreda od aritmetičke sredine.

Standardna devijacija iznosi 4,11 i od aritmetičke sredine razlikuje se za 17,69. Ovo nije preveliko odstupanje i može se govoriti o dosta ujednačenim odgovorima ispitanika.

Tabela 4. Standardna devijacija, odnosno varijabilnost korištenja geografskog lista pri ostvarivanju vaspitnih zadataka

X	f	X _i	x _i	x _i	f · x _i	(f · x _i)
25-29	32	27	5,2	27,04	16,6	865,28
20-24	32	22	0,2	0,04	6,4	1,28
15-19	36	17	-4,8	23,04	-172,8	829,44
10-24	0	12	-9,8	96,04	0	0
5-9	0	7	-14,8	219,04	0	0
0-4	0	2	-19,8	392,04	0	0

N = 100

$$\sum f \cdot x_i = 1696$$

Kolika je disperzija ili varijabilnost neke pojave obzirom na njezinu srednju vrijednost u praksi se najčešće određuje upotrebom najpouzdanijeg paratih karakteristika: standardnom devijacijom i aritmetičkom sredinom koje se stavljaju u procentni odnos, što predstavlja koeficijent varijacije (V).

$$V = \frac{\sigma}{\bar{X}} \cdot 100 = 18,85\%$$

Obzirom da je varijabilnost mala jasno je da je homogenost uzorka korektna što je slučaj i sa ujednačenosti odgovora ispitanika.

Da se konstatovati da »Geografski list« ima značajnu ulogu u ostvarivanju vaspitnih zadataka, što je provjereno kroz pitanja u anketnom listu. Zato postavljene hipoteze možemo usvojiti, s tim što bi poučno bilo sljedeće:

- poboljšati kvalitet tekstova u pojedinim rubrikama kao što su: prilog izbornoj nastavi i Zemlja u svemiru,
- odabirati tekstove kojima se konkretno ostvaruju vaspitni zadaci naročito u rubrikama kojim se uz odabran naslov ostvaruju politični, moralni i radni vaspitni zadaci, jer je anketa pokazala da je ove tekstove koristio manji broj od polovine ispitanika,
- kada je u pitanju moralno vaspitanje, najviše je korišteno naslova kojima se ostvaruje internacionalistička uloga naše zemlje, pa bi bilo potrebno otvoriti novu rubriku koja bi mogla nositi naslov - Jugoslavija i nesvrstani svijet i doprinijela bi boljem ostvarivanju ovih vaspitnih zadataka
- kada je u pitanju dijalektičko-materijalistički pogled na svijet anketirani učenici su dali čak 76 ili 76% negativnih odgovora, što pokazuje malu zainteresovanost, premda je mali broj naslova u listu, pa bi oni pored kvalitetnijeg nivoa morali biti i brojniji.

Moramo napomenuti da je broj negativnih odgovora (42,4%), manji od pozitivnih (57,6%), što jasno ukazuje da se »Geografski list«, premda nije obavezna literatura učenika ispitanika dosta koristi u nastavi geografije. Samim tim on igra važnu ulogu u ostvarivanju vaspitnih zadataka kao razumije se do-

datna, didaktički neprilagođena literatura, sa trenutno važećim nastavnim planom i programom.

Napomenimo da je važan faktor sam nastavnik, koji svojim većim ili manjim angažovanjem i umješnošću, može velikom doprinijeti ostvarivanju postavljenih zadataka. Na ovom primjeru možemo konstatovati da je predmetni nastavnik, redovno i paralelno koristio ovaj list u nastavi geografije, kao dodatnu literaturu. Konstatujemo da se list može koristiti u okviru geografske sekcije za koju više odgovara tematski.

Rezultati ankete su prikazani tabelarno i tekstualno su objašnjeni, dok je njena svršishodnost potkrepljena statističkim postupcima. Dati su rezultati ankete u apsolutnom broju i procentu, aritmetička sredina, standardna devijacija i koeficijent varijacije. Učenici su od 3 000 zahtjeva zaokružili 2 124. Opšti prosjek ankete je 21,24. Aritmetička sredina je 21,80 i neznatno se razlikuje od opšteg prosjeka, što nam potvrđuje dobro odabran uzorak. Prosječno odstupanje (standardna devijacija) iznosi 4,11 i koeficijent varijacije (18,55%) potvrđuju homogenost uzorka i ujednačenost odgovora ispitanika.

Pored svega iznijetog »Geografski list«, kao naučno popularni časopis ima i popularizatorsku ulogu geografije kao nauke. Ima široku čitalačku publiku, što potvrđuje anketa Izvršnog odbora SGD Hrvatske. Na pitanje, »Pratite li geografsku periodiku i koju«, on je po pracenju u SR Hrvatskoj na trećem mjestu iza »Geografskog glasnika« i »Horizonta« (25)

Sve to pokazuje opravdanost postojanja jedne ovakve geografske periodike. Zato je prilika pozdraviti i cijeniti napore Geografskog društva BiH i redakcije lista, koji sav posao oko izlaženja i distribuiranja rade volonterski.

Literatura

1. Bajić, M., Aktuelni problemi i putevi razvoja nastave geografije u našim školama, X Kongres geografa Jugoslavije, Beograd 1977.
2. Čirić, J., Uloga i mesto geografije u srednjoj školi u okviru školske reforme, Izveštaj o radu IV kongresa geografa FNRJ, Beograd 1985.
3. Đuričković, V., Značaj geografije u suvremenom obrazovanju i njena idejno-vaspitna uloga, Nastava geografije, Sarajevo 1977.
4. Đanić, M., Dopunski vaspitno-obrazovni rad obavezna vannastavna aktivnost osnovne škole u SAP Vojvodini, Revija obrazovanja br. 5-6, Beograd 1980.
5. Đere, K., Metodika nastave geografije, PMF, N. Sad 1982.
6. Jovičić, Ž., Metodika nastave geografije, Naučna knjiga, Beograd 1971.
7. Krneta, Lj., Pedagogija, Naučna knjiga, Beograd 1974.
8. Mastilo, N., Savremena shvatanja didaktike i metodike geografije, Nastava geografije, Sarajevo 1977.
9. Milenović, G., Aktuelni zadaci pedagoške službe u ostvarivanju ciljeva reforme osnovnog i usmerenog obrazovanja i vaspitanja, Revija obrazovanja br. 5-6, Beograd 1980.
10. Mužić, V., Metodologija pedagoškog istraživanja, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo 1973.
11. Mužić, V., Testovi znanja, Školska knjiga, Zagreb 1964.
12. Pataki, S., Opća pedagogija, Pedagoško-književni zbor, Zagreb 1965.
13. Potkonjak, M. N., Revolucionarne tradicije i jugoslavenski socijalistički patriotizam, Marksizam i obrazovanje 65, Beograd 1977.
14. Prodanović, T., Ničković, R., Didaktika, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd 1974.
15. Prodanović, T., Lekić, D., Damjanović, V., Stefanović, V., Istraživanje u nastavi, RU R. Čirpanov, N. Sad 1975.
16. Prodanović, M., Marksističke osnove udžbenika geografije, Globus, Beograd 1974.
17. Rudić, B. V., Metodika nastave geografije, Naučna knjiga, Beograd 1982.
18. Sekulović, V., Metodika nastave geografije, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd 1981.
19. Simić, M., Vaspitna funkcija dečije štampe, Naša škola 5-6, Sarajevo 1976.
20. Simleša, P., Pedagogija, Pedagoško književni zbor, Zagreb 1978.
21. Teodosić, R., i dr. Pedagogika, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo 1966.
22. Zgonik, M., Metodika nastave geografije, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo 1966.
23. Živković, G., Vaspitni zadaci nastave poznavanja prirode na stupnju razredne nastave, Naša škola br. 5-6, Sarajevo 1975.
24. Geografski listovi, brojevi od 1-47, Geografsko društvo BiH, Sarajevo.
25. Pejnović, D., Rezultati ankete IO SGD Hrvatske, Geografski horizont br. 3-4, Zagreb 1986.

Summary

DIDACTICALLY UNADAPTED LITERATURE AND THE POSSIBILITIES OF ITS APPLICATION IN GEOGRAPHY TEACHING

Jozo Bošnjak i Milovan Pecelj

Bearing in mind the aims of geography teaching in theory and practice, with special regard to the fulfilment of educational tasks, the authors have taken »Geografski list« (The Geographic Gazette) as an instance of the place and significance of didactically unadapted literature and the possibilities of its application in teaching geography. They have started from fact that the geography textbook, regardless of concept (classic, working, working with branches) cannot alone meet all the educational needs. They argue that almost all educational tasks taken in consideration by pedagogy can be fulfilled

through the »Geografski list«, particularly such as moral, humanistic, the Yugoslav socialist patriotism and internationalism.

The investigation has been carried out on the basis of a questionnaire in which one hundred pupils participated of the elementary school »Bratstvo-jedinstvo« at Konjic. Out of 1500 questions, the pupils have treated 1062, the general average being 21.24. The arithmetic middle is 21.80. and approximates the general average, which is a proof that the sample has been well chosen. The standard devi-

ation (4.11%) and the variation coefficient (18.55%) confirms the homogeneity of the sample and the equality of the participants.

The authors conclude by the statement that the »Geografski list« plays an important role as a supplementary didactically unadapted literature in geography teaching, while thematically it is more suitable for the geography section. The hypotheses have been confirmed: with regard to diversity of content, almost all educational tasks can be realized.

Jozo BOŠNJAK i Đuro MARIĆ, Sarajevo

NEKA METODOLOŠKA I METODSKA PITANJA NASTAVE EKONOMSKE GEOGRAFIJE

Uvod

Prve elemente ekonomskogeografskih istraživanja susrećemo još kod znamenitog antičkog geografa Strabona. U njegovom djelu »Geografija« izneseni su brojni praktični problemi, kao što je odnos naseljenih i nenaseljenih predjela, te osvajanje tih nenaseljenih predjela i drugo. Sa ekonomskogeografskog gledišta, posebno su dragocjeni njegovi podaci o ljudima tadašnjeg varvarskog svijeta koji je živio na sjevernim granicama civilizovanog svijeta, te podaci o prirodnim bogatstvima i razmjeni prirodnih dobara u to vrijeme (5;50 i 51). Stoga bi se moglo reći da je ekonomska geografija stara gotovo koliko i sama geografija. Kao prvi ekonomskogeografski rad smatra se djelo Ludvika Gvičardinija »Opis Holandije« iz 1567. godine gdje je data analiza geografskog položaja Holandije, te značaj mora za ovu zelju i pregled manufakturne proizvodnje i trgovine. Inače, sam izraz »ekonomska geografija« upotrebljen je prvi put još 1760. godine od strane čuvenog ruskog naučnika Mihaila Lomonosova.

Ekonomska geografija kao geografska naučna disciplina

Ekonomska geografija kao geografska disciplina razvijala se kroz pojedine vremenske periode, kao i druge nauke, mijenjajući svoje metode rada, pa čak i objekat istraživanja. Brz privredni razvoj svijeta, a pogotovo razvoj kapitalističke privrede u drugoj polovini XIX vijeka, dovodi do naglog razvoja ekonomske geografije. Tada se ona upravo i izdvaja iz antropogeografije kao posebna naučna disciplina. Na taj način dolazi do još bržeg razvoja ekonomske geografije, a naročito poslije II svjetskog rata kada dobiva veoma široko i raznovrsno polje istraživanja. Pod uticajem naglog razvoja nauke, tehnike, tehnologije, te eksplozivnog porasta svjetskog stanovništva, raspada kolonijalnog sistema, širenja socijalizma kao društveno-ekonomskog i političkog sistema, razvoja pokreta nesvrstanosti, uspostavljanja novih međunarodnih ekonomskih odnosa, zatim porasta

interesovanja za društveno-ekonomsko planiranje postavljeno je niz zadataka i problema pred ovu naučnu disciplinu.

Prema tome, ekonomska geografija je danas postala veoma aktuelna geografska nauka. Ona savremene pojave i procese u svijetu razmatra veoma svestrano i kompleksno, možda čak i znatno šire nego bilo koja druga naučno-nastavna disciplina. Zahvaljujući njenom nužnom oslanjanju na rezultate drugih društvenih nauka, prije svega ekonomike, sociologije, političke ekonomije i istorije, ona u znatnoj mjeri ostvaruje cilj integralnog sistema znanja u savremenom procesu nastave. Naime, ona na taj način doprinosi prevazilaženju određenih slabosti predmetnog sistema nastave. Međutim, u vezi s tim javljaju se i određeni problemi, kako u nauci tako i u nastavi ekonomske geografije, koji se ogledaju u slijedećem:

- između ekonomske geografije i srodnih društvenih nauka ne mogu se uvijek povući oštre granice u pogledu njihovog objekta istraživanja, zbog čega se ponekad zalazi u područja susjednih nauka;
- savremena shvatanja ekonomske geografije sporo prodiru u metodologiju geografije, a time i u nastavu, te su još uvijek prisutna uprošćena, pa čak i netačna shvatanja ekonomske geografije;
- nedovoljno razrađen didaktičko-metodski koncept ove naučno-nastavne discipline doveo je do pogrešnog tretmana, odnosno degradacije ovih sadržaja u procesu nastave. Naime, još uvijek je prisutan nabrtački karakter u obradi ovih sadržaja, gdje se čak zahtijeva pamćenje velikog broja raznovrsnih podataka (4;1).

Postoje dosta različita shvatanja ekonomske geografije kao geografske naučne discipline. Najjednostavnija definicija je ona po kojoj je to nauka koja proučava geografski razmještaj proizvodnih fenomena. Međutim, ova definicija je vrlo uprošćena i nepotpuna, jer je geografski razmještaj samo jedan aspekt ekonomsko-geografskog istraživanja. Dakle, ona na ovaj način ne nudi stvarni predmet istraživanja ove naučne discipline. Slične definicije susreće-